

זוג יונים בישימון ובמלחמה: יונת ואלכסנדר סנד ו'אדמה ללא צל'

ההווה והעבר הקרוב של יישובי הנגב המערבי טבולים בגבורה ובחלוציות. כזאת, אבל בדרך אחרת, הייתה גם ראשיתם. בתקופתנו, עד פרוץ המלחמה הנוכחית, היה זה חבל ארץ פורח ואפילו ירוק, שחי בצל איום ביטחוני והטרדות תקופתיות של ירי רקטות. בשמחת תורה מצאו התושבים את עצמם מעורבים בקרבות גבורה ונתונים לטבח נורא, ולאסוננו רבים רבים שילמו בחייהם או בשלמות גופם, בחירותם או בקניינם - והדברים ידועים. מצאנו לנכון להצדיע במדור "קלאסיקה עברית" הנוכחי לחלוצי ההתיישבות הציונית בנגב - ולהתבונן אחורה, אל ראשיתם. ראשית שהייתה סוגה בקוצים: אזור נידח ומרוחק, נטול חיבורי כבישים ותקשורת, שחייב היאחזות בתנאים חלוציים, וכל זאת מתוך קריאת תגר על ההגבלות שהטילו השלטונות הבריטיים על רכישת קרקעות, ובחיכוך עם האוכלוסייה הבדווית באזור. הקשיים הפכו לסכנה, ולעיתים אף לאסון, בפרוץ מלחמת השחרור ועם הפלישה המצרית.

המחשה ספרותית חיה לימים ההם, בעברית ציורית, דשנה, ועם זאת מחוברת לקרקע, להווי, לזמן ולדיבור, מצאנו בקיבוץ רביבים. ברמת הנגב, דרומה מאזור עוטף עזה, מקום שבו נמצאים, זמנית, חלק מתושבי בארי, ומתיהם נקברו בו קבורה זמנית. לצד גבולות ובית-אשל, רביבים נמנה עם ראשוני היישובים העבריים בנגב בדורותינו, ולמשך כמה שנים היו היישובים העבריים הדרומיים ביותר. הם הוקמו בקיץ ובסתיו 1943 כשלושה "מצפים", ראש החץ הדרומי של ההתיישבות הציונית. ראשיתו של רביבים, או בשמו הראשון "אילתה", מתוארת ברומן שכתבו סופרים חברי הקיבוץ, בני הזוג יונת ואלכסנדר סַנְד, 'אדמה ללא צל'. אנו מגישים כאן את עמודיו הראשונים, עמודי ראשית-שבראשית, עמודי הזינוק הראשון אל הנגב. יופיים החי, המאובק בדרכו הנגבית, אבק שטעמו כטעם טללי נעורים עבריים, ידבר בעד עצמו.

'אדמה ללא צל' פותח בהגעתם של הראשונים, שגרו תחילה במערה שנחפרה בתקופה הביזנטית, ועסקו בחריש אדמות שרכשה קק"ל בניגוד לחוקי הספר הלבן, ובאבטחת המקום - בעזרת שלושה אקדחים ורקימת קשרים עם הבדווים בסביבה. המשכו בהתרחבות הגרעין: בבניית המצפה המבוצר מאבני המקום, בהקמת סכר

ובריכות לאיגום השיטפונות בנחל רביבים, בתצפיות ובניסויים חקלאיים. חלק נרחב ברומן מוקדש לעמידת הקיבוץ במלחמת השחרור, שבמהלכה היה אזור ההתיישבות נגב מנותק ממרכז הארץ. הקיבוץ אף הופצץ מן האוויר.

הרומן נועד מלכתחילה להיות חוברת זיכרון לאחד עשר הנופלים בקיבוץ, אך כותביו, תוססים ביצר היצירה, הסיפור והתיעוד, התגלגלו בכתיבתם אל מחוזות הספרות היפה. וטוב עשו: חוברת זיכרון רגילה הייתה ודאי ניצבת שוממה על מדפי ארכיונים ובחדריהם של כמה קיבוצניקים; ואילו הרומן שיצרו זכה למהדורות רבות, נקרא לאורך עשרות שנים, זכה למהדורת כיס מקוצרת המונית לחיילי צה"ל, ואגב כך גם העלה על המפה הספרותית זוג יוניים, יונת ואלכסנדר, שעתידי היה להרקייע בה עוף.

בני הזוג סנד חיו יחד בקיבוץ רביבים מקיץ 1948, עת הסתננו אליה בשיירת לוחמים דרך המצור הערבי על הנגב - עד פטירתם, הוא ב-2004 והיא ב-2014. אלכסנדר, יליד 1921, שעלה לארץ מפולין כנער חניך החינוך העברי בפולין, היה מן הראשונים שעלו לאילתה-רביבים ב-1943 - שנה שבה יונת, ילידת פולין כמוהו (1926), נמצאה בגטו ורשה ובהמשך בצד הארי של העיר. שמה היה אז יינה ("ינקה") זק. הם נפגשו במרכז אירופה ב-1947: אלכסנדר היה שליח של 'הבריחה', הארגון הארצישראלי שעזר לפליטי שואה להבריח גבולות ולהגיע לנמלי הים התיכון. יונת, שהספיקה אחרי המלחמה לשמש עורכת ביטאון התנועה החלוצית 'דרור' בלודז', קטעה בעקבות מפגשה עם השליח אלכסנדר ונישואיה לו את לימודי הפילוסופיה והספרות הצרפתית שלה באוניברסיטת ז'נבה ועלתה עם בעלה הטרי ארצה - וליתר דיוק: נגבה.

"זה ספר תמים, בוסרי, שקצת הצליחו לפייס אותי בו. כי מי יודע מה יותר חשוב: לכתוב הכי טוב שאנו יכולים או לכתוב ספר שיעשה משהו להמון אנשים. עד היום באים אליי אנשים ומספרים לנו - אני התחנכתי על ערכי הספר הזה, בגללו נשארתי בקיבוץ". כך מצוטטת יונת סנד (במאמר מאת חנינא פורת) כאומרת על ספרם המשותף הראשון. אבל הכול יחסי. לא בוסר יטעם הקורא את הספר, אלא עסיס. והתמימות, אם ישנה, היא תמימות שבפיקחון, שבהכרת הקושי והקונפליקט. תמימות של חיוב, של בניין. אכן, אין הספר הזה ניסיוני, אוונגרדי, כספריהם המאוחרים של בני הזוג - שכל עוד נשמתם הייתה בם שניהם, כתבו יחדיו את כל ספריהם שבתחום הספרות היפה. אפשר למנות ביניהם, כממשיכו של 'אדמה ללא צל', את 'כבר ארץ נושבת', הממשיך ומגולל את קורות קיבוץ רביבים, עתה בעידן של תחילת התפוררות וניפוץ אשליות, ובטכניקה של רסיסים ופיסות שתפקידו של הקורא לאחותם לעלילה שלמה. והרשימה עוד ארוכה. ישנם בה בין היתר 'בין המתים והחיים', המביט אל השואה; 'טנדו', כלומר בשניים, ששני גיבוריו מספריו מזגזגים בין עלילות; ו'אואזיס', קרי נווה מדבר, הבנוי בחלקו כתקנון קיבוצי.

יונת ואלכסנדר סנד
צילום: רות קלוסקי

יונת ואלכסנדר סנד הולידו שלושה בנים. אחד מהם, יואב, נהרג בתאונה בעת שירותו הצבאי. כתיבתם המשותפת היא תופעה נדירה למדי. התרוצצותן של שתי ידיים כותבות בעמודים הללו אינה מורגשת מבחינה סגנונית, אך שמא היא משתקפת בהתרוצצות המתקיימת בספרים עצמם בין ההרמוני לקטוע ומסוכסך, ובעיסוקה - גם מתוך היותה ספרות הנכתבת בקיבוץ ועליו - במתח שבין היחיד לקולקטיב.

היו גם דברים שבני הזוג עשו בנפרד. יונת לימדה ספרות בבתי ספר תיכוניים ואף באוניברסיטת בן-גוריון. היא תרגמה ספרים רבים, בעיקר מצרפתית. אלכסנדר היה במשך עשרים שנה, עד 1985, עורך ראשי בהוצאת הקיבוץ המאוחד, ומלחשים שכתב בפועל ספרים גם בשביל אחרים, בשמם. בקיבוץ הוא שימש בין היתר מנהל בית הספר ומזכיר הקיבוץ. 'אדמה ללא צל' ראה אור לראשונה בתשי"ב, 1951, בהוצאת הקיבוץ המאוחד, ומאז בכמה מהדורות, בהוצאה זו וגם בהוצאה לאור של משרד הביטחון, ועם עדכוני נוסח שיצרו המחברים (פּיִינְיָה, למשל, המוזכר בקטע שבחרנו, נקרא במהדורה הראשונה זיגין). הקטע המובא כאן הוא עמודיו הראשונים של הרומן, על פי מהדורת 1968. הוא מובא כאן - בברכת ההוצאה והיורשים - מהקלדתו ב"פרויקט בן-יהודה", תוך עדכון הכתיב למקובל בזמננו.

צור ארליך

נחלה רחבת ידיים

עמודים ראשונים מן הפרק הראשון בספרם אדמה ללא צל

א

המכוננית הייתה מיטלטלת לעבר שדרת הברושים, שבאורו החיוור של שחר נראו גוצים ונמוכים מן הרגיל. צריף חדר-האוכל, אדום הרעפים, נחבא מאחורי גבעת-החול, וקבוצת הדמויות שעמדה בשער מחנה-הקבוצה חדלה לנפנף ידיים עוד לפני שנתמזגה עם אפלולית הבוקר.

קרן-המכוננית היה עמוס בגודש. בתוך גבב של חביות-דלק, כלי עבודה ובדי-אוהלים, שכן לו טרקטור צהוב ומבריק, ומנשקה נתפרקד על שרשרותיו הלחות והצוננות. מבטו עקב אחר עגלת-לחם שחוקת-כתובת שנשרטה בשבילי המושבה הרדומה. הכביש נתמשך בין גושי עצים כהים, מכוסים דוק ערפילי אפרפר.

ליד בית-אריזה זנוח של פרדס נעצרו שעה קלה. השמש עלתה כבדה, מבשרת יום מחניק. אדם הופיע בדלת הפרוצה, קרב אל המכוננית, הושיט לנחום אקדח, חייך וחזר על עקבותיו. לפני שנבלע באפלולית הבית עוד נפנה וזרק:

– דרך צלחה!

נחום תחב את האקדח לתוך ארגז-הכלים של הטרקטור. פניו השחומים היו עכשיו מרוכזים וחמורים. כך ראה אותם מנשקה גם אתמול, שעה שנפגשו לפנות-ערב בחדר-המזכירות.

– מתי יוצאים, נחום? – מייד ניחש לשם מה הוזמן לשיחה.

– מחר השכם.

– מי?

– שנינו וטוביה.

החרישו רגע ארוך.

– נשק?

– אקדח אחד בלבד. מכשיר אלחוט יגיע.

– יש משטרה בסביבה?

- כן, יש להם שם תחנה, כארבעים קילומטר דרומית לבאר-שבע. הדבר שמור בסוד. אתה יודע, חוקי קרקע... האנגלים עלולים לאסור.
- יש קשר-עין עם איזה יישוב שלנו?
- אין. המרחק מנגבה יותר ממאה קילומטרים. הדרך היחידה לשם עוברת את באר-שבע.
- שוב שתקן. נקישות משאבת-הבאר הסמוכה נשמעו עכשיו ברורות, נדמה קרובות יותר, כרגיל עם רדת הלילה.
- ומים?
- קידוח מפוקפק. מים עם כלור, מלוחים.
- לא הוסיף לשאול. בחדר כבר נתבססה חשכה. הייתה רפיפות ואי נוחות. מנשקה קם.
- מה התאריך מחר, הא?
- שבעה ביולי אלף תשע מאות ארבעים ושלוש, תאריך שיירשם, מה... – השיב נחום וקולו צלצל חגיגי מדי, מעושה.
- כך נסתיימה שיחתם. מייד נסחפו בהכנות הקדחתניות. עם שחר היו מוכנים לדרך.
- המכוננית הדרימה. מעט מעט נשר מן הנוף גונו הירוק, התמיד בנשירה והמראות האפירו והלכו. מכוננית צבאית חלפה על פניהם בקשקוש שרשרת הצמודה לה מאחור. נהג כושי שילח חיוך רחב, מלבין. לפני עזה חצו כמה כפרים ערביים דלים. בתי חומר, גגות של קש ועפר, שספיחי חציר מבצבצים מהם; קירות אטומים ושקועים בתרדמת שרב. דרך המלך לבאר-שבע הייתה ריקה מתנועה. משני עבריה, עד לאופק, עלה וירד מישור אפור-חום, רצוף שבילים לבנבנים. בדווי בודד בעבאיתו השחורה צעד מתון ושקט בעולם מנומנם. כצפירה הזעיקו כל בקתה ערירית, כל שיח מזריק שלצד הדרך.
- שדות תעופה ומגרשי כדורגל, – הטיל טוביה לתוך השתיקה הלאה. אשל נסתמן הרחק באופק.
- לא שיה, עץ של ממש, – אמר נחום.
- החום גבר. אבק דקיק ניתמר סביב. בלוריותיהם הפכו שיבה.
- המרחבים הגדולים היו חשופים ולעגניים. המכוננית גלשה במורד, ועלתה אל גשר נטוי מעל לוואדי. בערוץ, למטה, בצבצה חתימת ירק.
- ואדי שאריעה, – אמר נחום, – הגבול הצפוני של הנגב.
- נעצרו. דרכו על אדמה צחיחה וצמוקה, כולה גבעות שטוחות. במקום שהכביש חתך

אותן התנשאו קירות לבנים כגיר. חדגוניות משרה דכדוך נתמשכה סביב. נחום תלש שיח ננס, הריח וטעם אותו.

– שמעו חברה, – הכריז טוביה ללא פירוש.

עלו למכונית והמשיכו דרומה-מזרחה. פגשו קבוצת בדווים שעמדו בצד הדרך, חגורי פגיונות, וצעקו משהו אל מול המכונית. מנשקה ביקש לתפוס מפיותיהם הפעורים ומשיניהם הגדולות אם הם מאיימים או מלגלים – ולא הצליח. ראה בהם מחסום הסוגר על הצפון, מפריד מעל הקבוצה, מעל ההתלהבות ההומה ודאי עכשיו בין צריפיה. הכול סביבו הלאה, כל אותם סחרורי-כביש המגלים משך שעות במות ללא חידוש.

עד שצצה באר-שבע, בירת הנגב, והפתיעה בירק עזיה הגבוהים, העוטרים ומנמרים אי של בתים צהבהבים.

– נו, מה תגידו? הביטו בצמרת היא, אברהם אבינו מהלך שם! – צהל נחום.

טוביה נשאר אדיש.

– אינך רואה? שם, שם! הדמות האצילה הזאת, עם החרב הארוכה על הירך!

מנשקה הלך אחר מבטו של נחום, מנסה להתאים את צורות הענפים לתיאורו.

העיירה על רחובותיה ובתיה נמנמה. המסגד המפואר שבכניסתה, עם צריחו הגבוה והגאה, דומה הסתכל בעיני בוז בעוברים ושבים המעטים, הנשרכים בעצלתיים בצידי החצרות המדיפות ריחות אבק ומדורה. בדי-עמל מצאו את משכנו של עמינדב, הוא חוואג'ה אַמין, שעיסוקו קניית קרקעות בנגב, והוא מנהג ביתו כמנהג שיך עשיר. היה על עמינדב להילוות אליהם בדרכם לנקודה.

תוך כדי שהייתם ליד שער חצרו נתלקטו בדווים לעשרות, נהרו מפתחי הבתים והחנויות שברחובה של עיר, קרבו ויצרו חישוק מתעצם והולך סביב המכונית, הביטו בעיניים אדומות מאבק וחולי במחזה הבלתי רגיל: – יהוד!

עמינדב הופיע בפתח חגיגי מאוד. פניו הדשנים, פני סוחר מצליח, קרנו מתוך קפלי כפיית-המשי המבדיקה. פילס לו דרך בתוך ההמון, בהילוך יהיר של שלטון מופגן. כך גם הניע את מכוניתו הקטנה ויצא בראש. החישוק הבדווי נתפקע בתנועת מניפה לצידי הדרך, קפא רגע, נתאושש מייד והתחיל רוגם את השיירה באבנים, בקליפות אבטיחים, ברגבי אדמה, בכל הבא ביד. המכוניות לא הגיבו. בדווים רצו בעקבותיהן, נתלו בזיזים, מנסים לחטוף משהו מן החפצים המשונים המגובבים זה על גבי זה עד אפס מקום.

ישראלק לחץ על דוושת-הדלק להגביר מהירות. בזה אחר זה נשרו הבדווים וידיהם ריקות. האחרונים נחטבו בנופלם. מנשקה שמע את קריאותיהם הגרוניות, ביקש

להסיח דעתו, שלא לשמוע, שלא לראות.

בירכתי העיר נעצרה המכונית. המנוע נשתתק לפתע. נחום הוציא את האקדח. ישראליק התרוצץ כמטורף. בלוריתו הבהירה והרכה, שנוהג היה להחליק עליה תכופות, השחירה מזיעה ולכלוך, וירדה דביקה על פניו, הקפוצים במאמץ לחזור לסודו של המנוע השותק.

ההמון הבדווי שוב נתלקט וקרב. במרחק כמה עשרות מטרים נעצר, רועש, מהסס ושוקל.

טוביה מחט ומחט את אפו. הנזלת הארורה הזאת, דווקא עכשיו!

גוש אדמה פגע בשרשרת הטרקטור. צלילה האטום של המתכת נתרסק לאלפי רסקים.

– המנוולים! סגרו את ברז הקרבורטור! – קלט מנשקה את קולו של ישראליק, ומייד לאחר מכן את חבטת דלת-התא הנסגרת. המנוע כבר זולל בתאוותנות את הדלק. והנה בא גם הטלטול הגואל – ניתקו מן המקום. גלי אוויר העבירו קרעי קללות שהוסיפו לזרום בשטף רב-לשוני מתאו של ישראליק. הבדווים עייפו מלרוץ אחרי המכונית המתרחקת. נחום החזיר את האקדח למקום מחבואו.

ארץ-מדבר רבה הייתה שרועה אילמת. תחושת ההינתקות מכול הייתה גוברת, ולמושג נגב נצטרף ניחוש הבדידות הגדולה, ופחד השממה. חוה ודאי מחייכת עכשיו אל מלמולה של התינוקת, מנסה להחריש בו את הדאגה, הרהר נחום.

קרקע שוממה ללא רחמים הושיטה ביד קמוצה אף את נדבת השיח האפרפר. רוח יבשה, טרופת שלטון, הילילה. אוהל שחור ומוארך דמה לעוף-לילה שצנח מזה-רעב ופרוש-כנפיים.

הגיעו לביר-אל-ג'עוד. עצי שיטה בודדים עמדו ליד בניין-משטרה חום. המחנה הצבאי על אוהליו וצריפיו, המסגד הדל, המכוניות האפורות, ובעיקר הלובן המסנוור של גבעות הגיר – צרמו את העיניים, והן נתרפקו על ברז-הנחושת הגדול שבסמוך לבית-הבאר.

– איזה ברז גדול, – אמר מנשקה.

שוטרים סובבו אותם, אחד אנגלי ושניים ערביים. משמשו שעה ארוכה בחפצים – הוא בגסות רשולה, והם באיזו איטיות להכעיס.

– מה הבאתם אתכם?

– חומר נפץ, – אמר נחום. קל לחמוד לצון כשהאקדח לא נמצא.

– אתם רוצים שנבוא לשמור עליכם?

– תוכלו להישאר כאן, בתחנה. רב תודות.

החליפו מבטים רבי משמעות.

המכוניות נטשו את הכביש והתחילו לטפס בדרך עפר, המתפתלת בין גבעות. נחום הושיט ידו והצביע על התל שנקבע כמקום היישוב. לרגלי התל, לצד מזרחה, נתקער מכתש מוארך, ובו פתח אפל של מערה.

– אני עייף, – אמר טוביה.

פרקו את מטענם. המכוניות חזרו צפונה, נשאר שולשתם עומדים ליד רכושם. החום הגיע לשיאו. גלי אוויר ריתתו מעל למכל-המים המלוהט, ערפלו את המבט ונסכו לאות מכבידה.

– לִישָׁב את הנגב. נו-נו... – השמיע טוביה.

הביטו תוהים בשממה, כמו מבקשים בה עצמה את הנשק להדברתה. דממת דורות עמדה סביב, ללא קול, ללא צבע. כלב לא נבח, יבלית לא הציצה. מתחת לשמיים כחולים, מתכתיים, נשתרעה אדמה אפורה וגוססת, ורק פה ושם העלתה ברוב מאמץ שיח מדברי דהוי.

יש להפסיק את השתיקה, אמר נחום בליבו מתוך התאמצות, כנגד הייאוש המתגנב.

– נו, חברך...

התחילו לטפל במטלטלים.

בלילה שמרו לסירוגים. מנשקה נמנם ישוב על פח בפתח האוהל. זעקה חדה של עוף-לילה הייתה משסעת מדי פעם את האוושה המדברית. ינשוף? באשמורת השלישית ירד ערפל כבד. מכל המים נחבט בשעת פריקה ושיעור נזילתו גדל. טיפי המים הניגרים לאדמה שינו משך השעות את צלילם, אגב העמקת השלולית. יש לתקן את מכל המים... במקרה של התנפלות אפשר לסגת אל המערה ולהתגונן שם... חולצת-התשבץ של חנה הולמת אותה... לעמוד מתחת לקולח ולשאוב ריחה של מגבת צחורה, ואחר כך לישון, למשוך שמיכה מעל לראש...

נחום הופיע בפתח. להחליפו בשמירה. מרחוק הגיע קול גבר מסלסל מנגינה מדברית, מונוטונית. כנראה בדווי בודד המגרש כך את השדים מעל דרכו.

עם זריחה, שעה שעסקו בהתקנת הטרקטור והמחרשה לחרישה ראשונה, הופיע אבו-תרבוש, שומר הקרקעות, כשהוא רכוב על סוסתו הצולעת. היה לו עור כהה ושפתיים בשרניות, וכל מראהו כשל כושי תמים. זקנקן קלוש, חד ומזוקר, עיטר פניו כמו איפור לא-מוצלח. מנשקה עשה ככל שיכול כדי להבין את שפתו, אבל נתיימש עד מהרה למשמע הניב המזור, הפורץ קילוחים-קילוחים גרוניים.

העבירו את המים מן המכל הדולף אל פחים וחביות. סתמו את הנקב בסבון, והחזירו את המים למכל. טעם נפט דבק בהם. אבו־תרבוש ליווה את עיסוקם בקריאות שמחה ופניו הבהיקו חייכניים. בצאתו מן המערה ראה מנשקה איך הוא טובל ידיו במכל.

– רחיצת בוקר, – צהל אבו־תרבוש לקראתו.

מנשקה עיווה פניו. את ספל המים השני השתדל לגמוע ללא בחילה. אחר טיפס ועלה לטרקטור וכיוונו למקום הקידוח הניסיוני, שם גבול האדמות.

– הי! – נדדעק בכל כוחו אל החלל הקודר והזר.

שום הד לא בא, רק מנוע הטרקטור טרטור חדגונית. המחרשה ננעצה בקרקע. מנשקה נתקשה למצוא מפלט מפני ההתרגשות העולה בו. הינה חוזר אני, חייך אל עצמו, מתגונן, לעבד את נחלת בני שמעון, אני, מצאצאיהם של אברהם ויצחק ויעקב, בנם של צבי וגיטל...

– נו, חבר, איך זה? – שאג נחום, מבקש להתגבר על רעש המנוע, – איך זה לחרוש אחרי אלפיים שנה?

– לא רע, – השיב לו מנשקה ונתן בו מבט קונדסי של שותף למזימה.

ב

– מצאתי את כדה של רבקה אימנו!

כך העיר טוביה את השניים, כשהוא גחון בפתח האוהל, גופו מסורבל ופניו שטוחים, מלאים בהרות־שמש המצטופפות בשעת חיוך ובולטות לעומת גבינו הדהויים. החזיק בידיו שברי־חרס, הנראים בראייה ראשונה ספק שברי־כד, ספק שברים של רעף רגיל.

האור כבר היה פורץ לאוהל גלים־גלים מסנוורים. נחום קפץ ממיטתו. בצאתו מצא את טוביה שפוף על גבי אבן, שרובה תקועה בקרקע ורק ראשה מציץ, והוא בוחן ובודק אותה אגב פיזום: שתה אדוני, כדי לפניך.

– מצאת את כדה של רחל?

על פני הגבעה המתקמרת בלב מישור רחב־הידיים, היו פזורים שברי־חרס ואבנים לרוב, שבלי ספק הייתה בהם יד אדם, מהן עטורות שרידי תבליטים וכתובות, עדות ליישוב בעבר הרחוק.

הסוד הגנוז בשכבות עפר אלה לא הטריד במיוחד את טוביה. הוא מצא בו עניין חולף ומקור נוסף לעיסוק רעשני. והיה בכך משום המשך לקו חייו, לעשרים שנותיו, שעיקרן עניינים חולפים ועיסוקים רעשניים. שלוש פעמים החליף טוביה את לשון לימודיו. את העקירה הראשונה כמעט לא זכר, אלא שבסיפורי אימו די היה כדי

לטוֹת מסכת זיכרונות. בן שלוש היה כאשר עקרו מלודז' לברלין. הסתבכות כספית היא שהביאה אותם לכך. טוביה לא התעמק מעודו בטיבה של הסתבכות זו. הסתפק בהקשבה לסיפורי אימו, שהיו מוליכים תמיד לאותה חנות-טקסטיל מפוארת, שתיאוריה החוזרים ונשנים שיעממו אותו עד מוות. לעומת זאת זכר את הדרך מברלין לפריז. בן אחת-עשרה היה אז, ודומה היה עליו כי הבין את העולם יותר מאימו, שלא חדלה להשתומם על שהוכרחו לעזוב כך ארץ, שתושביה לא גילו כלפיהם אלא אדיבות ונימוסים יפים. בפריז שקע בהמולת הכרך, ומקור דאגתו העיקרית – הבושה להזמין חברים לביתו. אביו קיבל משרת-חסד בבית-חרושת יהודי. המשפחה התגוררה בדירה של חדר אחד ומטבח, בקומה רביעית של בית נושן ברובע היהודי, שתמיד היה נודף שם ריח תפוחי-אדמה מבושלים. העלייה לארץ באה בפתאום, והייתה יותר תוכניתו של דוד ירושלמי מאשר תוכנית הוריו או תוכניתו שלו. טוביה לא התרגש ביותר, שש למצוא עצמו עצמאי. בקלות הסתגל לאווירת הארץ החדשה, ובאותה קלות עצמה לבש מדי-נוטר בימי המאורעות. בלילות השמירה במושבה נפגש עם אנשי הקבוצה, ובלי התלבטויות יתרות החליט להצטרף אליה. אומנם התלהב להיות בין ראשוני היוצאים לנגב, אלא שאת פילוסופיית-חייו לא זנח גם כאן. בוויכוחים ארוכים עם נחום או עם מנשקה היה חוזר תמיד אל משפטו האהוב – אבי לימד אותי כך: העולם לא זכה בעיניי שאתייחס אליו ברצינות.

נחום היה מתמלא חמה לשמע משפט זה. העולם תבע ממנו תמיד יחס של רצינות. לא היה דבר בחייו שלא הושג במאמצים: לימודיו, דרכו משכונת נחלת-אחים לגימנסיה, רכישת עמדה בתנועת הנוער, ואחר כך – במשפחתה של חווה. הישגיו לימדו אותו להאמין בכוח המשיכה של פניו השחומים וכוח רצונו, שהביא אותו עד לכברת ארץ אטומה זו אשר תיכנע לו, שתעשה אותו מנצח, מגלה סודה. בולמוס החקירה אחז בו מייד. בכל הזדמנות היה חוקר את אבו-תרבוש.

– הגד, סולימאן אבו-תרבוש, אתה שנולדת כאן, וגם אביך, וגם אבי אביך, הגד, איך חרשו פה? ומה זרעו? ובאיזה עומק זרעו? ומנין לקחו מים? ומה סיפר לך אבי אביך על התל הזה? ומי חצב את המערה?

אבו-תרבוש היה מנענע ראשו, חושף שיניים צהובות – ושותק. שאלות משונות שואל הַיהוד.

גם המערה שתקה. חצובה הייתה בירכתי הגבעה כמין אולם רחבי-ידיים, בעל תקרה שטוחה ועמוד-סלע תומך בה במרכזה. עמל נמלים עמלו חוצביה. נחום, כל אימת שנכנס לתוכה, דומה היה עליו כי ברגע שתתרגלנה עיניו לחשכה העומדת בה, מייד יגלה בפנתה דמות-אדם חוצבת בסלע בתנועות קצובות, דמות עירומה בעלת שרירים מתוחים ובלטים.

– ארכיון הקבוצה ישכון כאן בעתיד, – אמר אל מנשקה.

– ישכון, – אישר מנשקה בטלטול-ראש.

בינתיים שוכנו בה כלי העבודה. שניהם מיששו וגיששו אחריהם בהתהלכם לאורך הקירות הזקופים. החשכה הייתה ספוגה ריח טחב, אדמה ועתיקות.

– ארכיון קבוצת אילתה, – השמיע נחום במתינות.

השתעשעו בשם שניתן לקבוצה: אילתה – משמע חץ המוליך אל אילת. מנשקה לא היה מחבב שמות סמליים, אלא שוויתר לו, לנחום. ברצון מסר לידיו כל מה שאין בו נגיעה למלאכת החרישה. את זו שמר לעצמו, ובקנאות.

שישה ימים חרשו, ותלם-הגבול עדיין לא הקיף את הקרקעות, שלושים אלף דונם מרוכזים בגוש אחד, שסוע פה ושם טריזי קרקע, שבעליה לא אבו למכרה. התלם נמשך מן הקידוח לאורך ואדי ג'עוד, שהתפתל בערוץ שטוח ורחב, רבוד חצץ ומנומר שיחי רותם ואעדר (כך קרא אבו-תרבוש לשיח הלענה הנפוץ בסביבה). לאורך הערוץ הייתה המחרשה נתקלת מדי פעם בשורות-שורות של אבנים חלקות, דבוקות זו אל זו. משמע שמרו כאן אי-פעם על הקרקע מפני הסחף, משמע פקדו שיטפונות את הוואדי. גם האבנים העגולות, הגדולות, הגולות בנוף הזה, שהיו רבוצות בערוץ עצמו, העידו כמאה עדים שהובאו ממרחקים על ידי זרמי מים אדירי כוח.

לבסוף נתגלו גם שרידי סכר. נחום הוא שנתקל בהם. חיפש את היתדות המסמנות את הגבול – והינה עמד לפני שרידי קיר-אבנים גבוה, מופנה באלכסון לעבר הוואדי. חול וחצץ דק, סחופי הזרמים, עמלו לטשטש אותו. לרוחב הערוץ נפרץ הקיר והמשכו נסתמן ברור בגדה שמנגד.

– הֵי, מנשקה! סכר קדום! – נזדעק ונפנף כפייתו.

הטרקטור נזדחל לקראתו.

– הבט כיצד הוא בנוי! באלכסון! כדי לחזק אותו מול הזרם! – התלהב ורץ מגדה אל גדה.

– מעניין איזו כמות של מים זורמת כאן בחורף... אם אומנם זורמת, – הקשה מנשקה כשהוא מנקה אבן מאבני הקיר.

– ודאי זורמת, אלא מה?

– מי יודע. אולי חפרו להם המים ערוץ חדש במשך הדורות? – ידע שנחום יסתור את השערתו בהתלהבות חסרת בסיס, כשם שמחוסרת בסיס השערתו שלו.

היו כבר צוהרי יום. השמיים הלבינו והכפיות פג כוחן להגן מפני הלהט והאבק הצורב.

האוהל הלבין אף הוא מעל הגבעה. היה בו שמץ מהמושג "בית". שם רידדה אשתו של אבו־תרבוש פיתות מאובקות וטוביה גחן מעל לקדרה.

– נמשך, הא? – דיבר מנשקה אל עצמו, ואפשר גם אל נחום, וקולו ניחר משהו, – עבר יש לנו כאן די והותר, ורק העתיד, חביבי, העתיד מהו, הא? – נתן מבט תוהה סביבו ובאי זריזות טיפס על הטרקטור.

תלם משולש, כהה, נחרת בחמוקי גבעות מנמנמות, מוכות שרב. המחרשה פילחה תילים שפלי קומה וגאיות שטחיים, אדמה עקרה הצופנת סוד עבר וסוד עתיד.

תמהו למראה בדווי שעלה לפתע בקו האופק. אנדרטת אדם ניצבת אילמת מול שמיים חיוורים – חלף הרהור בראשו של נחום. אלא שהבדווי צעד וקרב, זועק מרחוק את ברכותיו. שש מן־הסתם לקראת אדם המזדמן בדרכו, לאחר ששבע ימי הליכה וימי בדידות.

– אהלן, – בירך בקול מתמשך, רחב.

– מה זרעת השנה? – נחום מיהר לקראתו. פני האיש היו זקנים, דומה זקנים למעלה מכל גיל.

– דורה ואבטיחים, יה חוואג'ה, מעבר לוואדי, רחוק.

– גשם נתן אללה?

– אללה אכבר.

– ומים זרמו בוואדי הזה?

– זרמו.

– בוואדי הזה?

– זרמו.

– יש לך אדמה בקרבת מקום?

– כאן אדמה? לא, יה חוואג'ה – פניו לבשו ארשת ביטול, – כאן חורש רק הנבער מדעת. קרקע מקוללת היא זאת, הגרועה בכל הערבה סביב. השיך רימה אותך, מכר לך אדמה שקללת היובש רובצת עליה. את הטובה שאיר בידו, – כפות ידיו של האיש סימנו תנועה מקוטעת. גם ידיו היו זקנות למעלה מכל גיל.

מנשקה הבין אך קטעי שיחה. נחום תרגם לו אותה בשלמותה. זכר כי בבוקר עקף תלם הגבול חלקה נמוכה, מעובדת – דבר נדיר בסביבה – שעקבות הדורה שם העידו על יבול כלשהו. הצודק הבדווי? מה היא קרקע טובה בעיני הנוודים? מה יכולים הם לתת לקרקע זאת? ומה הם יודעים לתבוע ממנה? קרקע מקוללת, אמר הבדווי.

– שמע, נחום, הערב נקציב לרחיצה פח מלא מים, הא?

זה שימש נושא לשיחה, ומנשקה לא רצה ברגע זה אלא לפתוח בדברים כלשהם, להתיז ולקלוט מילים כלשהן, מילים שתמלאנה את חלל השתיקה הפעור, המדכא. אלא שנחום לא השיב, רק כיוון אצבעו לצד הגבעה ששבה ונתגלתה מצד צפון. ליד האוהל נזדקק חרטום של מכונית-משא.

– נדמה לי שישראליק בא.

מנשקה נתפס לסיכוי של אורח. אורח – משמע חדשות, ידיעות על הנעשה בבית, מעטה על השיחה עם הבדווי. אורח – משמע פרצוף שייראה חדש ומעניין לאחר שפניו הסימטריים והיפים של נחום, אפו המעוך של טוביה, ורצועת זקנו הצרה של אבו-תרבוש נחקרו דיים.

– בצפון מספרים עליכם אגדות, – אמר ישראליק, – הבאתי עיתונים.

ג

הידיעה על בוא היהודים פשטה בנגב. רועי-גמלים שחורי עור מסרו אותה מפה אל פה בערוצי-נחלים שסועי-קירות, שם נשמרו עדיין טיפות ליח אחרונות של חורף שחון. הלך צפוד-פרצוף העביר אותה לאורך שביל מתמשך אל מעבר לקו שבין שמיים וארץ. בצל הצאלה שקופת-הצמרת גלגלו בה זקנים מופלגים, שריח חידלון נודף מהם. מאחרי היריעה שבאוהל המשחיר פטפטו עליה נשים אפורות פנים ושחורות עיניים, שברקן הועם בטרם זמן. אוהלי קידר קלטו אותה לתוך יום-יומם הרפה.

הבדווים נהגו לצאת לקראת הטרקטור, הזוחל בקו הגבול שבין חלקותיהם ובין אדמת אילתה, להביא לחמם המצומק וכדי מים לכריתת ברית שכנים. תגרות גבול לא אירעו. נדיבי קרקע הם תושבי המרחבים השוממים.

רק פעם אחת הופרעו החורשים. זה היה בצפון, במקום שגוונים צהובים ליחכו את אדמות הלס האפורות, ובישרו קרבת חולות. שיטת חריש-הגבול הייתה כבר קבועה כמעט: נחום ואבו-תרבוש היו מחפשים את היתדות המסמנים, תוקעים בצידם דגלים ארוכי-מוט – להורות את הדרך לטרקטור (ליתדות היו מספרים סידוריים ואבו-תרבוש למד לפענח אותם; רק את המספר "אפס" לא הצליחו להחדיר למוחו בשום פנים ואופן). יום צח ונטול אבק היה. מן התלם ועד לאופק נמשך מישור ריק, מתקער ומתקמר חליפות. המבט העייף החליק על פניו, מבקש לעצמו אחיזה כלשהי, מנוחה כלשהי.

– גורן! – נצטעק נחום לפתע.

– איפה גורן! פאָטה־מורגנה! – מלמל מנשקה. ובכל זאת ירד מן הטרקטור, הסיר משקפיו ורץ בעקבות נחום.

הפאָטה־מורגנה נתחורה כערמת תבואה הניתנת למישוש בידיים – ממש גורן לפני הדיש. השיבולים היו בחלקן שדופות, אך ברובן מלאות, מבשרות.

– כלומר, גם כאן יש יבול, – קבע נחום והטיל קומץ גרעינים אל פיו. תר למצוא במרחב את משכנו של בעל הגורן.

– לך והסבר זאת לאיש הצפון הגשום. מייד ישאל אותך: נו, והקלקולציה?

– לך לך עם הקלקולציות שלך! ארץ עצומה נתן לך אלה, ואתה רואה רק עד קצה האף שלך, – אמר נחום.

עכשיו הבחין בקבוצת אנשים נעה במישור.

– שמע, מנשקה, למשל את היתד השנייה אתה רואה?

– נניח, נו?

– התלם צריך לעבור שם שדה חרוש.

– נו?

– שמע, זה לא מוצא חן בעיניי. אני רואה שם בדווים... קבוצה שלמה! בדווים מסתובבים בחום כזה ובקבוצה שלמה... משונה. שמע, עלה על הטרקטור. אגש אליהם עם אבו־תרבוש. תבוא קצת אחר כך.

שעה שהבחין מנשקה בבדווים כבר הגיע לאוזניו גם הרחש המאיים, הגובר והולך ומתבקע לקריאות־קריאות צרודות. החליף מהלכו של הטרקטור. תטרטר המכונה בחוזקה ותפחיד יותר! עכשיו כבר היה קרוב אליהם. ראה את פניהם הכהים כפני הקרקע לאחר גשם, ואף את האחד שנפרד מעל החבורה, והוא צהוב־שיער דווקא (מצאצאי חייליו של אלנבי, חלף במוחו), שרץ אל מול נחום בחרב שלופה.

– אַסְחָה! אַסְחָה! – נודעק נחום ונעצר, – בן־מוות אתה! המכונה תדרוס אותך!

ואומנם נרתע הלה, עוד בטרם הספיק נחום להתאושש ולשלוט ברוחו. גם הקריאות פסקו, כמו על פי צו, כמו כך תוכנן מראש. הבדווים ישבו. גם נחום ואבו־תרבוש נצטרפו למעגל. התחילו חילופי דברים. מנשקה ראה בתמיהה שאבו־תרבוש מרגיש עצמו יפה בצידו של נחום, מרבה לצעוק, להסביר, לאיים. האדמה החרושה, האפורה, ספגה את הצללים הקטנים.

– האדמה היא שלנו, – טען אחד, זקן, שפניו הכמושים עטורים פאת־שיבה, והוא פונה אל נחום, – השיך אין לו חלק באדמה הזאת. לא מכרנו אותה. פיקח השיך סלאָמָה,

כשועל הזה. פרוטות זרק לבדווי בעד הקרקע ומלוא חופניים זהב לקח מן היהוד. בקרקע שלנו לא תיגעו, אף לא בשעל אחד. לחרוש לא ניתן. דם יישפך ולא ניתן.

לא הועילו הסברים. לא דיברו אל ליבם היתדות התקועות בקרקע. אותות של חוקים זרים להם. עמדו בחבורה צפופה, בחרבות שלופות, וזרקו מבטים נפחדים ועוינים אל חידת המכונה המטרטרת.

מנשקה הגביה את סכיני המחרשה וחצה את שדה המריבה. הבדווים פסעו אחריו בחרבות שלופות וטשטשו ברגליהם היחפות את העקבות של שרשרות הטרקטור.

לא היה במאורע זה כדי להזיז את מנשקה מדעתו. הוא לא אמר נואש והוסיף לחפש אישור להנחתו כי במשכנות הבדווים אין חוששים מפני בואם של היהודים, ולא עוד אלא שמנסים לעודד את התנחלותם. כמובן, יש להקפיד ולא לטעות בין מה שעלול להתחוויר כאשליה ובין מה שיכול לרדת לטמיון משום ספקנות מופרזת. היאחזות היהודים בערבה רומזת לבדווים על אפשרויות קיום חדשות, תחת מקורות מחייתם ההולכים ומידלדלים במהירות. אין בדווי הערבה כבדווי באר-שבע החיים על מסחר ורוכלות. הגמל היורד מגדולתו בגלל מכת הכבישים, החוק הפולש דרכם אל המרחבים ומונע שוד – כל אלה מביאים בעקבותיהם את הרעב אל האוהלים.

נחום היה מטיל ספק במסקנותיו של מנשקה והיה חוזר בעקשנות על שלו: חכה, עוד תראה. לי נראים הדברים אחרת. אם נצליח להימנע מהתנגשויות-דמים יהיה זה רק מפני שהם יפחדו מפנינו.

ובינתיים עסקו בדברים של ממש, חקרו וחיטטו בכל דבר שנודמן בדרכם. מנשקה גילה מחילת עכבר ליד האוהל, ושמח לתגלית. גם עכבר הוא ידיד אם מוכיחה מציאותו שיש קיום לבעל-חיים במדבר. ליד השלולית, מתחת למכל המים הדולף, נבט משהו. טוביה צחק:

– עכברים זוממים להשמיד את יכולנו ועשבי-בר פשטו בשדות.

התחילו להבחין גוונים במה שנראה קודם. בהסתכלות ראשונה, חדגוני. למדו מילים נוספות, אופייניות לניב הבדווי. נתנו דעתם על שיטת הניקוי של ההארבות – מקווי מים חצובים בסלע – ולמדו להשגיח בשוני שבין קרקע-לס כבדה וקרקע לס-חול. נתרגלו לעלעולי האבק, וכבר ידעו שאין אלה מעידים על איזה תנועה במדבר, אלא שהם מתרוממים מעצמם, פתאום, וסובבים-חוללים כמקדחי ענק לקדיחת רקיעים. לעיתים רחוקות רקמו תוכניות, כבאותה ארץ זבת חלב ודבש, ארץ ה"צפון", משם באו. כאן יינטע כרם, כאן מטע, כאן פלחה. דיברו על כך בשמינית לגלוג. משהו משחיות-קומה התחיל נאחו בהם מול האלם של המדבר.

התלם המקיף את הקרקעות עבר את הקילומטר השישים. מנשקה כבר התחיל דואג:

נו, ומה נעשה אחר כך? ... אלא שבשעת צוהריים, והוא המום מעייפות ומכמיהה עקרה לצל, גילה דליפה בטרקטור.

עצר את המכונה והתחיל לבדוק אותה בתנועות שיטתיות, כאדם שעל אף עשרים ואחת שנותיו סומך יותר על ידיעותיו מאשר על כישרונו. אלא שידיו כבדו אותה שעה, והוא חדל מעיסוקו למראה נחום וטוביה הקרבים אליו.

– אינני בטוח, אבל נדמה לי שיהיה צורך להחליף את הרדיאטור, – אמר להם.

טוביה ניסה לעוץ עצות – היה לו מושג במקצועות רבים – אבל לאחר שהצליח למרוח ידיו ופניו בשמן-מכונות ועפר, דבר שהיה משרה עליו הרגשת מומחיות וביטחון, הכריז:

– אין מה לעשות.

נחום היה כעוס. לא נהג להודות בחוסר-אונים, גם לא בפני עצמו. הרגשה של אוזלת-יד הייתה פוגעת בו כמו עלבון.

– זאת אומרת סתם לבזבז ימים, – אמר בטרזניה.

– אז מה אתה מציע? – שאל מנשקה מתונות.

אף הוא היה נבוך, אבל קשה היה לקרוא בו את מבוכתו. פניו לא היו רבי ביטוי, פנים עגולים, בריאים, שעל נקלה היו מוצאים את מקומם בנוף של משק כפרי אמיד. כובד ראש היה בהם, ומשהו מענווה מסורבלת של נערים מתבגרים, שהחטטים המכערים את עורם מתמהמהים להיעלם. המשקפיים לא נתמזגו עם פנים אלה, ואם כי הרכיב אותם מאז זכרו אותו חבריו, קרה להם עיתים, בשעת היעדרו, לשכוח פרט זה. לעומת זאת זכרו את הארשת המשונה שהיה לובש פרצופו בשעת התרגשות. מבטו הגלוי היה אז מתעמעעם במין מצמוץ עצבני של העפעפיים, גבותיו היו מתכווצות ועל שפתיו הרחבות היה עולה גיחוך רתני.

אלא שהפעם שבו הפנים ונעשו שקטים, והיה בזה כדי להקניט את נחום עוד יותר. הוא נמשך לריב. אבל יותר משהצליח למשוך את מנשקה לתוך ויכוח, עלה בידו להתיר כליל את לשונו של טוביה.

שחורים ודביקים משמן וזיעה מצא אותם קמתי. תוך להט הוויכוח של הסיבה המשוערת של הקלקול הבחינו במכוננית רק לאחר שזו כבר נתקרבה אליהם, מבריקה, רחבה, מגונדרת כאישה יחידה בנוף גברים שומם. והינה מצאו עצמם עומדים לפני האורח כילדים הנוחים להתרגש, ושעדיין דמעות להם בשפע. הנה בא המבקר הראשון והטרקטור נשתבש דווקא עכשיו! וממחטה בכיס אין וצריך למשוך באף... מבקר ראשון!

גם קמתי היה נרגש. הביט בהם ושתק. נציג המוסדות המיישבים היה, אבל מעולם לא

דובר בו בביטול, כבעירוני איש-ניירות. היו אומרים: קמתי הבטיח; קמתי יבוא; קמתי יסדר – בנעימת אמון בלתי שכיחה. גם התואר "זקן" לא דבק בו. רצינותו הייתה מחייבת. אבל שעה שצחק היה צחוקו מדבק, שפמו הכהה מלא הזיות ועיניו ערניות מאוד. לא עלה על דעתם לערער על כנות שתיקתו, וכשהתחיל מדבר היו אסירי-תודה על נעימתו העצורה, הרגילה.

– מצאתי את התלם, אמרתי להגיע לאורכו לנקודה והינה פגשתכם, – עכשיו לחצו ידיים ("ידי קצת מלוכלכות, אפשר לומר" ... "טוב, טוב, אני מתאר לעצמי") ותיבלו דבריהם באמרות בְּדוּיִים, קלוטות מן המדבר.

– כִּיָּאָה לכובשי שממות, – סיים טוביה את מלאכת טשטוש ההתרגשות.

– אגב, המזכיר של קבוצתכם ביקש למסור שיבוא אליכם מחר. ראיתו בתל-אביב, פיניָה שמו, כמדומני, לא כך?

מזכיר, תל-אביב – המילים הרעישו את אי הרובינזונים והעלו מייד חוטים שכוחים, המקשרים אותם עם עולם קיים, פועם ותוסס.

הראו לאורח את המערה, את מחילת הירבוע, את הנבטים שצצו בשולי השלולית. יחד עימו עקבו אחר הדמות השחורה, המובילה גמל לעבר הגבעה. הייתה זו אשתו של אבו-תרבוש, ג'הד, שהביאה פחי-מים מבארות ביר-אל-ג'עוד.

המכונית נעלמה מאחרי שובל אבק. הבדווית הסירה את המטען מעל הגמל וצעדה אל אוהלה אילמת, צייתנית כתמיד.

התענגו על שעת הרחיצה. השיטה הייתה פשוטה: אחד עולה על הבית ושופך מלמעלה סילוני-מים על השניים.

המים הִרְדוּ באור השקיעה. מנשקה עמד כרוך-מגבת והביט אל המערב. באורח מוזר לו לעצמו נשתלטה עליו תחושת הצבע. אודם השקיעה כבש את הלב, אודם ללא שם, ללא תקדים, תבערה ללא סוף, פזרנות שיגעונית של גוונים באים והולכים, חולפים ומתחלפים, ללא שהות להבחין במעברים, לחוש אור חדש שאך זה ניצת והינה איננו עוד.

היה תקוע במקומו, כאילו אבדה לו תחושת הממדים. לא ידע אם לראות עצמו קטן, מבוטל, או גדול מאוד, ענק.

– שיריה של מבריחים!

זה צעק נחום. אבו-תרבוש הוא שגילה אותה. מנשקה צידד ראשו. בים האדום והסוער הפליגה אט אט אורחת גמלים אפורה. כפיות לבנות הבהיקו כמפרשים באגדת ילדים. נשאר עומד מוקסם ממראה עיניו. התמונה נראתה לו יפה מכדי לאיים. עלתה בו עליצות פתע, בטחה נכונה להתגרות בעולם כולו. מצא עצמו חוזר ומתרפק על

מנשקה מלפני שנים רבות, נער הצופה פני תבערה שאחזה ביערות האורן העוטרים את כפר מולדתו שליד נובי-סונץ': דמויות גדולות, אימתניות, התרוצצו סביבו, טלטלו אותו, קולות קטועים גידפו, עצי אורן נתבקעו בגניחה כבדה, האש הייתה עזה, הרת אסון – והוא, חיוך הזוי ומטורף על שפתיו, היה גומע את פלא צבעי הלהבות... זה ארך רגע, ואולי שניים, ולפתע ראה את נחום עולה ממכתש המערה, חגור אקדח, תוהה עליו במבט שיש בו גם דרך-ארץ לגבי מי ששלוותו לא הופרעה, וגם לגלוג לגבי מי שאינו רואה נכוחה את כל גודל הסכנה. רק עכשיו הבין את הגיחוך שבעמידתו זו, כשהוא עירום עדיין, מול השיירה הקרבה. גלש למערה, תר אחרי בגדיו, שמעשה שטן התחמקו ממנו בחשכה. לבסוף יצא ועלה אל ראש התל. השקיעה כבר דעכה, האופק החל נשרף ומשחיר. השיירה לא נראתה עוד, כאילו נצטנפה בתוככי אחת הגבעות שבגבול המישור. נחום וטוביה היו צופים לצד מערב, ואבו-תרבוש דיבר בקול מתחנן, מגנב מילים ומשפטים בבהילות רבה, שלא כדרכו.

– רוצה שניתן לו נשק. הוא יוצא לאוהלי אבו-סאמרה לברר מה השיירה, – הסביר נחום מבלי להפנות פניו אל מנשקה.

אבו-תרבוש התבונן בנחום במבט נכנע ועם זה עצוב. חיכה רגע ארוך, אך כיוון שאיש לא נפנה אליו עוד, חבט ברגלו היחפה בבטן הסוסה ונתרחק.

– מה אמרת לו, נחום?

– שיש לנו כלי-נשק מסובכים, לא סתם רובים ושיהיה שקט, כי אנו שומרים עליו.

– שמע, לפעמים יש לי חשק לגלות לו שיש לנו רק אקדח אחד. אתם יודעים, זה כמו... – דיבר מנשקה ונשתרע ליד טוביה.

– סתם סנטימנטליות, – חתך נחום, – ממילא לא היה מאמין לך.

מנשקה שתק. נחום צודק, כמובן. ואף על פי כן אין בכך לפוגג את צערו על דרכים עקלקלות בעולם מסופך של משחקי העורמה. נחום ניזון מזה, נהנה מזה, ואילו הוא אוהב דברים ברורים. מלחמה למען חיים ברורים, אף זו הגדרה למהפכנות. לא היה מרוצה מעצמו. מה פתאום תקפו אותו עניינים אלה, שאין בהם שום תועלת ברגע זה, במציאות זו.

נחום וטוביה שקעו בשיחה. נחום דיבר בלחש, במשפטים סדורים וקצובים, וטוביה היה מתפרץ לתוך דבריו בנעימה של בדיחות-דעת ולגלוג כאחד. מנשקה היה תוהה על הכוח המשכנע שבקולו של נחום. הרגיש איך המתחות משתלטת עליו – ואולי פחד ולא מתיחות – על שום השיירה הנושמת אי-פה, קרוב, שיירה של בני מדבר שהערבה היא ביתם.